

СПОЛУЧУВАНІСТЬ І ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМИ "ЕГОЇСТИЧНИЙ" – "АЛЬТРУЇСТИЧНИЙ" У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено парадигматичні зв'язки між прикметниками зі значенням "егоїстичний" – "альтруїстичний" у німецькій мові на основі сполучуваності з підкласами іменників. Матеріалом дослідження стали сучасні публіцистичні тексти. У роботі проведено кореляційний аналіз.

Проблема значення слова неодноразово ставала об'єктом лінгвістичних досліджень. Як відомо, семантика слова "визначається усією сукупністю його парадигматичних і синтагматичних зв'язків" [1: 43]. Тому дослідження парадигматичних відношень у лексиці на основі синтагматичних зв'язків набуває актуальності в сучасній лінгвістиці. Кількісне вивчення парадигматичних зв'язків на основі синтагматичних характеристик дозволяє об'єктивно дослідити семантичні особливості лексики. Про ефективність застосування статистичних процедур, зокрема кореляційного аналізу, свідчать дослідження В.В. Левицького [2], В.В. Архелюк, Т.В. Венкель, Л.В. Цвяк та ін. Проте науковці залишили невивченими лексико-семантичну групу прикметників зі значеннями "егоїстичний – альтруїстичний" у німецькій мові.

Звідси випливає мета статті – дослідити парадигматичні зв'язки прикметників зі значеннями "егоїстичний" – "альтруїстичний", виділених у процесі інвентаризації [3], на основі їхньої сполучуваності з підкласами іменників. До уваги було взято найновіші лексикографічні джерела [4: 497], тому до складу підгрупи зі значенням "альтруїстичний" включено прикметник *hochherzig*. Матеріалом дослідження стала вибірка з німецькомовних газет "Welt" 1995-2005 рр., "Zeit" 1998-2005 рр., "Rheinischer Merkur" 2003-2004 рр., "Berliner Morgenpost" 2002-2005 рр. та Internet-видання "Rhein Zeitung online" 1996-2005 рр. У межах вибірки обсягом 15 млн. слововживань виявлено 1501 прикметник (1013 прикладів у підгрупі зі значенням "егоїстичний" та 488 – у підгрупі зі значенням "альтруїстичний") в атрибутивній, предикативній та постпозиційній. Ці прикметники сполучаються у текстах із такими підкласами іменників.

I підклас: люди (нейтральні назви *Mensch, Leute*), власні назви (*Heinz, Elisabeth*) члени сім'ї (*Brüder*), професії (*Schneider*), рід занять та соціальний статус (*Kaiser*).

II підклас: дії (*Handlung*), учинки (*Tat*), поведінка (*Verhalten*), наслідки (*Folge*).

III підклас: мета (*Ziel, Zweck*), намір (*Absicht*), прагнення (*Bestreben*), засоби і способи досягнення мети (*Mittel*), причини (*Gründe*).

IV підклас: почуття (*Liebe*), відчуття (*Empfindung*), емоційні стани (*Zorn*), думки (*Gedanken*), переконання (*Gesinnung*), інтереси (*Interessen*).

V підклас: характер (*Charakter*), риси характеру (*Bescheidenheit*).

VI підклас: держава (*Frankreich*), суспільні інституції (*Rechtssysteme*), дії та вплив суспільства (*Politik*).

VII підклас: абстракції, інші поняття (*Zeit, Teile*).

Для визначення парадигматичних зв'язків між прикметниками було проведено кореляційний аналіз за формулою

$$r = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)} \quad (1),$$

де r – коефіцієнт кореляції, d – різниця рангів, n – число пар, що корелюються [2: 27].

Процедура проведення такого аналізу включає декілька етапів. Один із перших кроків – визначення рангів на основі частоти сполучуваності прикметників (див. *табл. 1, табл. 2*).

Таблиця 1

Частота сполучуваності прикметників зі значенням "егоїстичний" із підкласами іменників у публіцистичних текстах

Прикметники	I підкл.	II підкл.	III підкл.	IV підкл.	V підкл.	VI підкл.	VII підкл.	Σ
egoistisch	143	44	120	61	8	10	38	424
selbstsüchtig	41	7	8	11	3	1	5	76
eigennützig	12	23	58	27	0	4	2	126
ichsüchtig	1	0	0	0	1	0	1	3
berechnend	113	18	9	2	11	2	10	165
eigensüchtig	14	6	15	9	1	4	3	52
egozentrisch	90	18	14	12	8	2	4	148
selbstisch	2	0	0	0	1	0	1	4

ichbezogen	7	0	1	2	1	0	4	15
Всього	423	116	225	124	34	23	68	1013

Таблиця 2

Частота сполучуваності прикметників зі значенням "альтруїстичний" із підкласами іменників у публіцистичних текстах

Прикметники	I підкл.	II підкл.	III підкл.	IV підкл.	V підкл.	VI підкл.	VII підкл.	Σ
selbstlos	87	84	10	16	11	0	7	214
altruistisch	12	4	12	4	2	0	2	36
edelmütig	6	2	0	0	0	0	2	10
grossherzig	49	18	11	8	0	3	2	91
edel	12	10	7	1	0	0	0	30
aufopfernd	19	24	0	4	3	0	1	51
opferbereit	11	1	0	2	1	3	1	19
gut	3	1	1	0	1	0	0	6
entsagungsvoll	4	6	3	1	1	0	2	17
hochherzig	5	4	1	2	0	1	1	14
Всього	208	154	45	38	19	7	17	488

Ранги встановлено за зменшенням числових значень. У випадках, коли частоти мали однакові показники, ми вибирали середній ранг, наступна частота отримала в такому разі наступний за порядком ранг (див. табл. 3, табл. 4).

Таблиця 3

Рангування частоти сполучуваності прикметників зі значенням "егоїстичний" із підкласами іменників у публіцистичних текстах

	egoistisch	selbstsüchtig	eigennützig	ichsüchtig	berechnend	eigensüchtig	egozentrisch	selbstisch	ichbezogen
I	1	1	4	1,5	1	2	1	1	1
II	4	4	3	3	2	4	2	4	5
III	2	3	1	3	5	1	3	4	3,5
IV	3	3	2	3	6,5	3	4	2,5	2
V	7	6	7	1,5	3	7	5	4	3,5
VI	6	7	5	3	6,5	5	7	4	5
VII	5	5	6	1,5	4	6	6	2,5	3,5

Наступний етап дослідження – безпосереднє проведення кореляційного аналізу (знаходження коефіцієнта кореляції r за допомогою формули 1). Спочатку було визначено число ступенів свободи df . Для кожної з пар прикметників існує 7 підкласів іменників, з якими вони сполучаються. Тому $df = n-2$, $df = 7-2 = 5$. Як свідчать статистичні таблиці [5: 172], при $df = 5$ і рівневі значущості $P = 0,05$ коефіцієнт кореляції повинен дорівнювати 0,75, а при $P=0,01$ r має становити 0,87. Відповідно до цього ми визначили сильні парадигматичні зв'язки з коефіцієнтом кореляції $r \geq 0,87$, середні – при $0,87 > r \geq 0,75$ і слабкі – при $0,75 > r \geq 0,550$. Результати кореляційного аналізу подані у таблицях 5, 6.

Таблиця 4

Рангування частоти сполучуваності прикметників зі значенням "альтруїстичний" із підкласами іменників у публіцистичних текстах

	selbstlos	altruistisch	edelmütig	grossherzig	edel	aufopfernd	opferbereit	gut	entsagungsvoll	hochherzig
I	1	1,5	1	1	1	2	1	1	2	1
II	2	3,5	2,5	2	2	1	4,5	2,5	1	2
III	5	1,5	4	3	3	6,5	6	2,5	3	4,5
IV	3	3,5	4	4	4	3	3	4	5,5	3
V	4	5,5	4	7	5	4	4,5	2,5	5,5	6
VI	7	7	4	5	5	6,5	2	4	7	4,5
VII	6	5,5	2,5	6	5	5	4,5	4	4	4,5

Таблиця 5

Коефіцієнт кореляції для прикметників зі значенням "егоїстичний" у публіцистичних текстах

	selbstsüchtig	eigenntzig	ichsüchtig	berechnend	eigensüchtig	egozentrisch	selbstisch	ichbezogen
egoistisch	0,928	0,75	0,040	0,241	0,928	0,785	0,580	0,361
selbstsüchtig		0,642	0,111	0,312	0,785	0,821	0,633	0,754
eigenntzig			-0,174	-0,223	0,892	0,532	0,258	0,325
ichsüchtig				0,316	-0,066	0,094	0,808	0,687
berechnend					0,008	0,669	0,348	0,338
eigensüchtig						0,678	0,419	0,504
egozentrisch							0,473	0,540
selbstisch								0,933
ichbezogen								*

Як показує таблиця 5, домінанта підгрупи *egoistisch* має сильні парадигматичні зв'язки із прикметниками *selbstsüchtig* ($r=0,928$) і *eigensüchtig* ($r=0,928$). Середні зв'язки виявлено між *egoistisch* та *egozentrisch* ($r=0,785$), а також між *egoistisch* і прикметником *eigenntzig* ($r=0,75$). У слабких парадигматичних відношеннях перебуває пара *egoistisch-selbstisch* ($r=0,580$). Із рештою компонентів підгрупи домінанта має статистично незначущі парадигматичні зв'язки. Сильні зв'язки виявлено між прикметниками *eigenntzig* і *eigensüchtig* ($r=0,892$); *selbstisch* та *ichbezogen* ($r=0,933$). Середньою інтенсивністю характеризуються парадигматичні відношення *selbstsüchtig-egozentrisch* ($r=0,821$), *selbstsüchtig-eigensüchtig* ($r=0,785$), *selbstsüchtig-ichbezogen* ($r=0,754$), *ichsüchtig-selbstisch* ($r=0,808$). Слабкі парадигматичні зв'язки зафіксовано між такими прикметниками: *selbstsüchtig-eigenntzig* ($r=0,642$), *selbstsüchtig-selbstisch* ($r=0,633$), *ichsüchtig-ichbezogen* ($r=0,687$), *berechnend-egozentrisch* ($r=0,669$), *eigensüchtig-egozentrisch* ($r=0,678$).

Звідси випливає, що домінанта *egoistisch* створює чисельну парадигму, яка характеризується переважно сильними та середніми зв'язками. Ця парадигма у такому порядку представлена прикметниками: *egoistisch-selbstsüchtig-eigensüchtig-egozentrisch-eigenntzig-selbstisch*. Прикметник *selbstsüchtig* має в основному середні зв'язки з іншими компонентами підгрупи. Ієрархічно його парадигматичні зв'язки можна зобразити так: *selbstsüchtig-egoistisch-egozentrisch-ichbezogen-eigenntzig-selbstisch*. Сильний зв'язок виявлено у парі *eigenntzig-eigensüchtig*, середній – у *eigenntzig-egoistisch*, слабкий – у *eigenntzig-selbstisch*. Із усіма іншими прикметниками у підгрупі *eigenntzig* формують статистично незначущі зв'язки. Крім того, показники r для *eigenntzig-ichsüchtig* ($-0,174$), *eigenntzig-berechnend* ($-0,223$) свідчать про відсутність парадигматичних відношень між цими прикметниками. Статистично значущий зв'язок середньої інтенсивності встановлено для пари *ichsüchtig-selbstisch*. Між *ichsüchtig* і *ichbezogen* зафіксовано слабкі парадигматичні відношення, відсутній зв'язок між прикметниками *ichsüchtig* та *eigensüchtig* ($r=-0,066$). Прикметник *berechnend* має лише 1 слабкий парадигматичний зв'язок з *egozentrisch*. Пари *eigensüchtig-egoistisch*, *eigensüchtig-eigenntzig* відзначаються сильними зв'язками, середньою інтенсивністю характеризується парадигматичне відношення *eigensüchtig-selbstsüchtig*. Слабкий зв'язок демонструють

прикметники *eigensüchtig-egozentrisch*. Прикметник *egozentrisch* формує середні зв'язки з *selbstsüchtig* і *egoistisch*, слабкі – з *eigensüchtig* та *berechnend*. Для *selbstsüchtig* зафіксовано найсильніший парадигматичний зв'язок із прикметником *ichbezogen*, середній – з *ichsüchtig*, слабкі зв'язки – із прикметниками *selbstsüchtig* та *egoistisch*. У парі *ichbezogen-selbstsüchtig* існує статистично значущий сильний парадигматичний зв'язок, між *ichbezogen* та *selbstsüchtig* виявлено середній, а пара *ichbezogen-ichsüchtig* характеризується слабкими парадигматичними відношеннями.

Таблиця 6

Коефіцієнт кореляції для прикметників зі значенням "альтруїстичний у публіцистичних текстах"

	altruistisch	edelmütig	grossherzig	edel	aufopfernd	opferbereit	gut	entsagungsvoll	hochherzig
selbstlos	0,705	0,794	0,678	0,803	0,901	0,379	0,665	0,669	0,736
altruistisch		0,5	0,794	0,830	0,383	0,129	0,593	0,732	0,647
edelmütig			0,580	0,830	0,589	0,656	0,879	0,642	0,790
grossherzig				0,910	0,508	0,397	0,540	0,741	0,879
edel					0,669	0,504	0,843	0,830	0,915
aufopfernd						0,338	0,468	0,607	0,745
opferbereit							0,504	0,022	0,696
gut								0,575	0,638
entsagungsvoll									0,691
hochherzig									*

Таблиця 6 демонструє результати кореляційного аналізу у підгрупі зі значенням "альтруїстичний". Сильні парадигматичні зв'язки виявлено між домінантою *selbstlos* і прикметником *aufopfernd* ($r=0,901$), середніми зв'язками характеризуються пари: *selbstlos-edel* ($r=0,803$), *selbstlos-edelmütig* ($r=0,794$); слабкі зв'язки зафіксовано між *selbstlos* і *hochherzig* ($r=0,736$), *selbstlos* та *altruistisch* ($r=0,705$), *selbstlos* і *grossherzig* ($r=0,678$), *selbstlos* та *entsagungsvoll* ($r=0,669$), *selbstlos* і *gut* ($r=0,665$). Тільки із прикметником *opferbereit* домінанта має статистично незначущий зв'язок. Сильний парадигматичний зв'язок встановлено у цій підгрупі між такими парами: *grossherzig-edel* ($r=0,910$), *edel-hochherzig* ($r=0,915$), *edelmütig-gut* ($r=0,879$), *grossherzig-hochherzig* ($r=0,879$). Середніми зв'язками відзначаються прикметники *edel-gut* ($r=0,843$), *altruistisch-edel* ($r=0,830$), *edelmütig-edel* ($r=0,830$), *edel-entsagungsvoll* ($r=0,830$), *altruistisch-grossherzig* ($r=0,794$), *edel-hochherzig* ($r=0,790$). Слабкі зв'язки зафіксовано у парах: *altruistisch-entsagungsvoll* ($r=0,732$), *altruistisch-hochherzig* ($r=0,647$), *altruistisch-gut* ($r=0,593$), *edelmütig-opferbereit* ($r=0,656$), *edelmütig-entsagungsvoll* ($r=0,642$), *edelmütig-aufopfernd* ($r=0,589$), *edelmütig-grossherzig* ($r=0,580$), *grossherzig-entsagungsvoll* ($r=0,741$), *edel-aufopfernd* ($r=0,669$), *aufopfernd-hochherzig* ($r=0,745$), *opferbereit-hochherzig* ($r=0,696$), *gut-hochherzig* ($r=0,638$), *gut-entsagungsvoll* ($r=0,575$), *entsagungsvoll-hochherzig* ($r=0,691$). Усі інші зв'язки мають статистично незначущі показники r .

Відповідно до представлених результатів кореляційного аналізу, парадигматичні зв'язки домінанти можна зобразити в порядку спадання показників r таким чином: *selbstlos-aufopfernd-edel-edelmütig-hochherzig-altruistisch-grossherzig-entsagungsvoll-gut*. Прикметник *altruistisch* створює парадигму *altruistisch-edel-grossherzig-selbstlos-entsagungsvoll-hochherzig-gut*. Для прикметника *edelmütig* парадигма має такий вигляд: *edelmütig-gut-edel-selbstlos-grossherzig-hochherzig-opferbereit-entsagungsvoll-aufopfernd-grossherzig*. Прикметник *grossherzig* утворює парадигматичні зв'язки за схемою: *grossherzig-edel-hochherzig-altruistisch-entsagungsvoll-selbstlos*. У прикметника *edel* існує найбільша кількість статистично значущих сильних і середніх парадигматичних відношень, які взаємодіють таким чином: *edel-hochherzig-grossherzig-gut-altruistisch-edelmütig-entsagungsvoll-selbstlos-aufopfernd*. До парадигми, яку утворює із прикметниками слово *aufopfernd*, уключено такі компоненти: *aufopfernd-selbstlos-hochherzig-edel-entsagungsvoll-edelmütig*. Прикметник *opferbereit* відзначається незначною кількістю слабких парадигматичних зв'язків з іншими словами: *opferbereit-hochherzig-edelmütig*. Для *gut* зафіксовано таку парадигму: *gut-edelmütig-edel-selbstlos-hochherzig-altruistisch-entsagungsvoll*. Прикметник *entsagungsvoll* утворює парадигматичні зв'язки у такій ієрархії: *entsagungsvoll-edel-grossherzig-altruistisch-hochherzig-selbstlos-edelmütig-gut*. Парадигма прикметника *hochherzig* і компонентів цієї підгрупи впорядкована за таким принципом: *hochherzig-edel-grossherzig-edelmütig-aufopfernd-selbstlos-opferbereit-entsagungsvoll-altruistisch-gut*.

Отже, проведений кореляційний аналіз на основі синтагматичних зв'язків між прикметниками зі значеннями "егоїстичний" – "альтруїстичний" та підкласами іменників указує на наявність в обох підгрупах

парадигматичних мікросистем. Ці парадигми стануть необхідними для об'єктивного дослідження епідигматичних відношень між компонентами у цій лексико-семантичній групі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. – М.: Высшая школа, 1974. – 202 с.
2. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики. – К.: УМК ВО, 1989. – 156 с.
3. Черська Ж.Б. Принципи виділення лексико-семантичної групи прикметників, які позначають характеристики ставлення до інших (концепт "егоїзм - альтруїзм") // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип.6. – Т. III. Ч. I. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С.374–381.
4. Duden. Das Synonymwörterbuch. Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, Mannheim, 2004. – 1104 S.
5. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.

Черская Ж.Б. Сочетаемость и парадигматические связи между именами прилагательными со значением "эгоистический" - "альтруистический" в немецком языке.

В статье исследуются парадигматические связи между именами прилагательными со значением "эгоистический" - "альтруистический" в немецком языке на основе сочетания с подклассами имен существительных. Материалом исследования стали современные публицистические тексты. В работе проведен корреляционный анализ.

Cherska Z.B. Valency and paradigmatic relationships of adjectives with the meanings "egoistic" - "altruistic" in German.

This paper deals with investigation of valency and paradigmatic relationships of adjectives with the meanings "egoistic" - "altruistic" in German. The peculiarities of their usage are distinguished on the basis of German newspaper texts by means of using correlation analysis.